

ЮРІЙ ШЕРЕХ,
професор (США)

ШОСТА СИМФОНІЯ МИКОЛИ КУЛІША*

(До 100-річчя від дня народження письменника)

Перші п'єси Куліша — «Дев'яносто сім» і «Комуна в степах» — наївні. Як пише сам Куліш у листі до Любченка, він шукав у них «голої правди, неприбраної і нештучної», і кожна з цих п'єс була для нього «шматок життя». Справжній Куліш почався зустрічами з Курбасом і «Народнім Малахієм». Принципом композиції відтепер стає для нього музика, знаряддя — поетичне слово, вирване з щоденного контексту (В якому побутовому кон-

* Уривок із статті друкується за виданням: Юрій Шерех. Не для дітей. Літературно-критичні статті і есеї. — Мюнхен, 1964.

© Юрій Шерех, 1992

тексті можна почути щось на зразок: «Як була революція, то всі пили воду й цокотіли зубами... Одна я отак стояла і всю революцію, як страсті, вистояла-ла?», середником — пристрасть людська, темою — конфлікт людини з накіданною суспільством формою. Нема нічого хибнішого, як твердження Пет-

рова про хаотичність побудови Кулішевих п'єс, якщо не говорити про перші дві.

Чи знав Куліш, що вся його творчість, в її чотирьох вершинних осягах, так ідеально вкладається в схему шостої симфонії Чайковського і що після шостої симфонії приходить — смерть?

Можливо, здогадувався. Подивіться на його портрет, де лукавий погляд ховає в собі «сум і тінь неминущого», а вузька зморшка коло ока ніби оповідає про любов до життя і відчуття смерті. Прочитайте його лист до Любченка, написаний у жовтні 1925 р., себто ще перед «Народнім Малахієм»: «Од тупих Майських, од гарячих і холодних, утік на десяток день і тут до сумних прийшов висновків: не має майбутнього Україна. Бандити ми і отамани. І не прийде після нас нащадок прекрасний... і ляжемо ми трупом безславним, і загородимо двері в Європу». І порівняйте це з написаною 1927 року, себто на два роки пізніше, статтею «Критика чи прокурорський допит?» з її сповненою хоробрістю одчаю заявою, що Куліш із однодумцями битимуть,

битимуть і битимуть усіх партійних фарисеїв, що хотіли б перетворити його і його однодумців на літературних митарів. І навіть 1933 року з нечуваною мужністю безнадії й одчаю Куліш, устами Падури, наважується сказати правду, якої ніхто не говорить: «Музики його доби «грають на казенних струнах улесливі симфонії диктаторові, і за це їм дані диригентські пости в мистецтві».

Темою Кулішевої творчості було ставання людини. Ця тема трагічна, і в усі епохи вона була й залишається такою. Куліш проніс її чесно. Він поставив її глибоко. Він не дав жадних розв'язань, програм і гасел, порад і рецептів. Його твори не були написані, щоб відповісти на питання «Что делать?». Він не був ані Чернишевський, ані Ленін. Він був великий, без перебільшення геніальний письменник, і він знав чи відчував, що в деяких випадках велика безпорадність — двері до великого письменства. Він був також великий майстер, і тому він міг пропустити свою тему крізь різні жанри, від донкіхотіани трагікомічного «Народнього Малахія», через грайливість і гумор «Мини Мазайла» і через гелікони «Патетичної сонати» до елегії безнадійності в «Маклені Грасі».

Герої книжок сьогоднішнього дня стають живими людьми завтрашнього дня. Творчість Куліша, як Підмогильного, Яновського, Хвильового, мала принести покоління повноцінних людей

Україні. Цього не сталося, бо всі діла й дні цього покоління були перерізані й спалені. Сьогодні ми далі від розуміння творчості Куліша, ніж його сучасники. А вони дуже мало розуміли його. Вони здебільшого підхоплювали окремі злободенні натяки з його п'єс і захоплювалися ними або гудили їх.

Так звана «критика» Щупаків, Коваленків тощо, не кажучи вже про меншу свиноту типу Гайових, Юрченків або Чернеців, запліднила нашу літературу новим критичним жанром — жанром публічного доносу. Твори письменників аналізувалися не з погляду літератури чи хоч би суспільної значущості, з них вибирався «матеріал на письменника». Не диво, що висновком було, що всі по черзі письменники були куркульські агенти, агенти клясового ворога, буржуазні націоналісти. Сьогодні на еміграції знайшлися люди, що залюбки порпаять в цьому багні і підносять його з захопленням. Дійшло до того, що висновки Щупака проголошено геніальними, і провідна українська газета надрукувала це, «нічтоже сумняшся». Тільки, звичайно, з проголошення письменника націоналістом в СРСР випливало його знищення, а в еміграції випливає його канонізація в святі. Так завершується коло. Примітиви й мерзотники двадцятих-тридцятих років стають авторитетами, а критика стає... прокурорським допитом з метою виявляти націоналізм.

Це дуже успішно допомагає придушувати піском непророслі зернята української духовості двадцятих років. Це успішно допомагає гістерикам еміграції, що несуть національне питання, як стигматик виразу, ховати людину. Ніби будь-який рух може перемогти, коли він не спирається на повноцінну людину.

Від критиків рівня й стилю Щупака пішла легенда, ніби Микола Куліш усю свою творчість присвятив національному питанню. Це стало його офіційним звинуваченням, і він мусів сам ствердити це, як стверджувалося кожне офіційне звинувачення. Але, на щастя, це неправда. Національне питання не грає жодної ролі в «Народньому Малахіїві». «Мина Мазайло» бере цю тему тільки жартома. Якби «Патетична соната» була тільки про це, її б не ставив Таїров і інші російські театри, найменше в українському питанні зацікавлені. У «Маклені Грасі» справжня тема Куліша — тема людини стає на повний зріст і в повній оголеності, без усякого тла часу й побуту.

Можна Куліша розглядати з політичного погляду, як при бажанні можна все розглядати з цього погляду. Це модна хвороба нашого часу. Вислідом цього можуть бути тільки безконечні дискусії, що нікуди не ведуть.

Єдино значущий був Куліш без політики. І тому радянський режим його знищив.